

Stravenky v pralese

V lednu může vypuknout největší stávková v novodobé historii. Může stát metro, tramvaje, autobusy i železnice. Odboráři nesouhlasí se zdaněním zaměstnaneckých benefitů včetně populárních stravenek.

Stravenky a režijní výhody nejen budí vášně, ale kvůli nim jsme ochotni jít na barikády. Tak je možné číst poselství odborů ke změnám navrhovaným ministerstvem financí. Paradoxní je, že stravenky zvyšují nerovnosti mezi zaměstnanci, a tak by se od odborů dal čekat přístup, který bude zaměstnance v tomto ohledu zrovnoprávňovat. Tlak na zachování současného systému jde přitom opačným směrem.

Jako šimpanzi

Stravenky existují v mnoha nominálních hodnotách a také výše příspěvku se liší. Podnik, který je na tom lépe, umožňuje získávat stravenky s vyšší nominální hodnotou a přispívá maximální daňově uznatelnou měrou. Jinde naopak na zaměstnancích docela skrblí. V praxi to znamená, že zaměstnanec s vyšším příjmem, který pracuje v prosperujícím podniku, získá na „stravenkovném“ podstatně více než člověk, který má tu smůlu, že jeho podnik přispívá na stravenky méně. Navrhovaný paušální odpočet tak uvedené nespravedlnosti odstraňuje a každý zaměstnanec pak bude mít stejný „daňový“ nárok. Jenže lidé jsou proti. Jak je to možné?

Ze strany odborů samozřejmě nejde o uplacený lobbying ve prospěch některých firem, ale odráží jak komplikovanost našich daní, tak obecné povědomí o tomto produktu u členské základny. Navíc se patrně projevuje tzv. fenomén „držení“ věci, zkoumaný v poslední době v mnoha experimentech na základě teoretického konceptu Richarda Thaler. Tento vlastnický efekt byl nedávno následně experimentálně zkoumán a pozorován i u šimpanzů. Asi jde o naše evoluční dědictví. V principu jde o projevy lidského chování, kdy věc již získaná (v držení) má pro nás náhle větší hodnotu než naprosto stejná věc, která doposud není v našem vlastnictví. Pokud se vzdáváme „své“ věci, chceme vyšší cenu, než za jakou je běžně k dispozici. Chování je to ekonomicky podivné, nicméně v dávné minulosti u našich předků patrně představovalo evoluční výhodu.

U stravenek bude psychologický efekt vlastnictví obdobný. Stravenky nemají být jen jinou paralelní měnou ke koruně, ale mají být teoreticky vázány na odběr jídla či potravin. A i když je toto omezení v běžném užití dost iluzorní (platba taxíku stravenkami je často možná), stravenky nejsou plnohodnotným oběživem.

Předpokládejme stravenky v hodnotě 50 Kč, na které podnik přispívá 25 Kč, a zaměstnanec si je tedy kupuje za 25 Kč. Pokud by zaměstnanec dostal příspěvek ve stejné výši na stravu přímo do mzdy, bude to často psychologicky vnímat jako zhoršení své situace. Proč tomu tak je, když si vlastně polepšil, neboť peníze jsou obecně směnitelné, zatímco stravenky lze utratit jen za jídlo a potraviny? Získání 25 korun se jeví jako málo v porovnání se ztrátou stravenky za 50 korun, i když objektivně je jeho příjem v korunách zcela stejný, navíc není omezen druhem zboží, které může poptávat.

Staré se nám líbí

Zajímavé chování se projevuje i v oblasti trhu práce – budoucí zaměstnanec je často nalákán na výhodu stravenek, přitom konkurenční místo by bylo sice bez některých výhod, ale s vyšším čistým celkovým příjmem. Někteří lidé preferují jasnou malou domů a jiní ani nejsou schopni nabídky porovnat. Zatímco u různých půjček je dle zákona nutné uvádět jediné číslo, tak aby bylo přímo porovnatelné mezi naprosto odlišnými produkty, u vyjednávání o odměně za práci je takové srovnání kvůli mnoha daňovým výjimkám pro běžného zaměstnance prakticky nemožné.

Odbourání daňových výjimek je tedy nejen cesta, jak systém zjednodušit, ale může též srovnat podmínky pro všechny zaměstnance. Jen nás příroda patrně obdařila psychologíí, že se nechceme vzdát starých věcí a objektivně lepší stav klidně odmítneme. Stále platíme za dědictví evoluce.

19.12.2008, Lubomír Lízal, CERGE-EI